

АРХЕТИПИ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ КУРИЛИКА НА ПРИКЛАДІ СЕРІЙ «ОСТАННІ ДНІ», «ПЕРШИЙ ЕМІГРАНТ» ТА «ВЕЛИКА САМОТНІСТЬ»

75.71:27-312.8
ID ORCID 0000-0001-8477-9522
<http://doi.org/10.5281/zenodo.2532019>

Береговська Х. О. Архетипи у творчості Василя Курилика на прикладі серій «Останні дні», «Перший емігрант» та «Велика самотність». У статті проаналізовано проблему архетипів у творчості канадського художника з українським корінням Василя Курилика. Детально виокремлено типологію архетипів, зокрема архетип матері, родини, першого емігранта. Особлива увага звернена на архетип самотності, пошук «власного я» у художньо-образній та змістовій системах мистецтва канадського автора. Здебільшого архетипи розглядаємо на прикладі важливих живописних серій художника: «Останні дні», «Перший емігрант» та «Велика самотність». Слід зазначити, що практично вся спадщина Василя Курилика закомпонована в тематичні серії, які разом складають концептуальний зміст та глибокий посил його мистецтва. Також у статті введено ряд передумов становлення творчості митця, відтак простежено низку причин виникнення цих архетипів, котрі повстали на його полотнах як гроно образів поза простором і часом. Кожен з архетипів Курилика приховує в собі багато змістів, які нашаровуються, перегукуються один з одним.

Ключові слова: архетип, творчість, самотність, змістова система, Василь Курилик.

Береговская К. А. Архетипы в творчестве Василия Курилика на примерах серий «Последние дни», «Первый эмигрант» и «Большое одиночество». В статье проанализирована проблема архетипов в творчестве канадского художника с украинскими корнями Василия Курилика. Подробно выделена типология архетипов, в частности архетип матери, семьи, первого эмигранта. Особое внимание обращено на архетип одиночества, поиск «собственного я» в художественно-образной и смысловой системах искусства канадского автора. В основном архетипы рассматриваем на примере важных живописных серий художника: «Последние дни», «Первый эмигрант» и «Большое одиночество». Следует отметить, что практически все наследство Василия Курилика зафиксировано в тематических сериях, которые вместе составляют концептуальное содержание и глубокий посыл его искусства. Также в статье выведены ряд предпосылок становления творчество художника и причины возникновения этих архетипов, которые предстали на его полотнах как образы вне пространства и времени. Каждый из архетипов Курилика скрывает в себе много смыслов, которые наслаиваются, переключаются друг с другом.

Ключевые слова: архетип, творчество, одиночество, система искусства, Василий Курилик.

Beregovska Kh. Archetypes in the artwork of Vasyl Kurelek on examples several series “The last day”, “Ukrainian pioneer” and “Big lonless”.

Aim: The aim of this paper is to highlight one of the fundamental themes of the works of Canadian artist William Kurelek – archetypes. We know that he was very interested in the subjects of philosophy and psychology, and often wrote about them. He attempted to answer his own questions about life, loneliness, society, ego, and divinity using a theoretical/practical approach. Of the myriad of archetypes that we find in his work – the Mother, the Family, Loneliness, the Newcomer, we will focus on Loneliness. We will use the scientific method of analysis and synthesis to create a scholarly work about this topic.

In general, an archetype as such contains within it symbols which reveal the nature of things, but it does not necessarily appear as a complete entity in every painting. Therefore, to understand the choice of symbols we need to imagine them in a dialogue with the observer, as the symbol exists in and of itself: it acts on each observer in the same way, regardless of the personality of the observer, and it derives its strength and longevity from the subconscious influence of the archetype. When observing and com-

prehending symbols, human consciousness is always secondary to the subconscious. Also, archetypes can work in unison, creating complementary pairs of sorts. For example, the Mother archetype can exist on its own, but at the same time it can be connected to the Child archetype. In the same way, the Loneliness archetype can be connected to the Collective archetype.

Each of the archetypes in Kurelek’s works encompasses a wide range of content, and these ideas build on each other and feed off each other. If we consider an archetype as the nucleus around which ideas collect and take on physical form, it is logical that there will be many connections developing not only between the nucleus and the individual ideas, but also between the ideas themselves. This is apparent in Kurelek’s choice of subject matter in the paintings which feature many people – where we see multiple interwoven plots, fates, and lost souls.

William Kurelek was a Canadian painter of Ukrainian descent. He was born on the northern Canadian prairies, in the province of Alberta, in 1927. He worked in various locales in Canada, Mexico, and Great Britain. In his 50 years, he created almost ten thousand paintings.

A burning desire to explore his ethnic heritage, combined with an adolescence spent not fitting in to the local social scene created a palette populated by prejudices and psychological complexes – perhaps even phobias – which eventually became the catalysts that propelled Kurelek’s creative explorations. Such character building began when his family moved to the town of Stonewall, Manitoba in 1933. In that town, Kurelek spent his youth. This period is considered one of the most complex of his life, and it left a lasting impact. It is precisely the social and psychological events that he experienced in Stonewall which crystallized the early upbringing of the young artist, giving birth to the drive from which arose the first of his original subject matter, matter which was rich with meaning, but events which also led to the numerous transformations and growth in his work.

In the early life of the “special” firstborn son of a Ukrainian immigrant farmer, we can see a series of factors which would influence his art and creativity.

First, the inability of his ambitious, yet burdened by debt, father to understand – much less nurture – his son’s talent and artistic aspirations; this led to a certain insecurity in William in dealing with the everyday world around him. In addition, he suffered daily bullying at the hands of his classmates because he spoke a different language – he was a Ukrainian speaker in an English world. As a result, he developed very low self esteem and often locked himself in his own world. The youngster aspired to discover himself in art – at first by himself, but later at the faculties of three Universities.

Second, ignoring the constant nagging and comparisons to his younger brother, William wanted to prove the worth and value of his talent to his father through the art itself. Stories about Ukraine which he heard from his parish priest enthralled the young Kurelek, who became eager to explore his heritage through art, or rather to use art to conceptualize and visualize his heritage.

Third, Kurelek’s constant search for himself, and later for God in himself. He attempted to find salvation and achieve spiritual purification by constantly creating art. This one factor, in fact, was the reason for a paradigm shift in his creativity – therefore, Kurelek’s work can be divided into two distinct creative periods: before and after his conversion to Christianity. The reason for his conversion was a debilitating illness – depression – for which the artist sought treatment at three separate hospitals in Great Britain. It was at those hospitals, after long discussions with the doctors, that art became an anti-depressant for him and became a de facto drug in his fight with the disease. His faith, which led him to seek

strength in a higher source, was a constant source of inspiration for him throughout this period.

In his work, Kurelek dealt with scores of socio-psychological topics; he posed and attempted to answer questions about thematic, conceptual, and stylistic problems which are faced by painters, combining them in one ideological platform.

The artist, highly introverted, managed to combine in his work the varied choice of subject matter and stylistic naivete of Bregel with the hidden meanings of abstract painters.

Results. Canadian artist William Kurelek utilised a wide arsenal of artistic archetypes in his work, and personified them in his pseudo-historical series "Ukrainians in Canada", "Poles in Canada", "Jews in Canada", and "People of the Arctic", "encoding" into each ethnic group the universal concept of nationhood.

Novelty. For the first time, the works of William Kurelek will be examined through the lens of archetypes. Not only for the roles that they played in his choice of themes, but also for the universal phenomena that they represent – that is to say the never ending process of self-exploration, as well as his translation and transmission of his personal experiences and in particular, and mid-20th century Canadian society in general.

Keywords: archetype, art works, loneliness, Vasyl Kurelek / William Kurelek.

Постановка проблеми. В українському мистецтвознавстві чимало тем уже досконало вивчено, десятки імен відкрито, а ще сотні залишаються у забутті. Історично склалося так, що українське мистецтво часто розвивалося поза Україною в інтернаціональних контекстах. Це стосується, зокрема, творчості канадського художника українського походження Василя Курилика, про якого у канадській літературі написано десятки книг та сотні статей. В Україні життя і творчість цього митця не досліджена, зокрема такий важливий і цікавий сегмент як архетипи, на котрі В. Курилик особливо акцентував у мистецтві. Актуальність даного дослідження полягає в необхідності вивчення творчого експериментального досвіду В. Курилика і внесення його в українське мистецтвознавство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про мистецтво Василя Курилика в канадській історії мистецтва і культури написано чимало книг. У Канаді загалом вийшло друком 36 книг, конкретно про Курилика та його мистецтво. Здебільшого ми зустрічаємо інформацію автобіографічного, біографічного характеру, також опис картин і тексти-тлумачення самого художника до його творів. Також констатація різних тематичних живописних серій, каталогізованих по книгах-альбомах, або ж каталоги з його виставок. З детального вивчення зібраних джерел випливає, що творчість В. Курилика широко висвітлена та znana в канадському суспільстві, однак на сьогодні ми не зустріли жодного наукового дослідження, яке б піднімало проблему архетипів у ній. Звідси й випливає **мета нашого дослідження** — детально типологізувати та проаналізувати архетипи у творах Василя Курилика, обравши за зразки твори конкретних серій «Останні дні», «Перший емігрант» та «Велика самотність».

Виклад основного матеріалу. Василь Курилик — канадський художник з українським корінням. Народився в канадських північних преріях штату Альберти 1927 року. Працював і творив у різних мистецьких середовищах Канади, Мексики й Великої Британії. Проживши 50 років, створив близько 10 тисяч живописних творів.

Архіважливою проблемою Курилика в мистецтві було віднайти сенс буття шляхом візуалізації актуальних подій життя з присутністю Бога в них. Феноменальність його життєвого доробку полягає насамперед у його вмінні прицільно виловлювати психологічні настрої різних груп чи індивідуумів у певних соціальних середовищах. Аналізуючи їх, він заглиблювався в ґрунт свідомості кожного об'єкта і візуально на полотні зображав власні коментарі до них.

У своїй творчості розгортав десятки соціопсихологічних тем, порушував і прагнув розв'язати різні змістові, концептуальні та художньо-стилістичні проблеми, об'єднуючи їх в цілісну ідеологічну платформу.

Митець з високим коефіцієнтом інтравертності злокалізував у творчості різностильові начала від брейгелівської сюжетності й художньої композиції наїву до закритих смислів митців-абстракціоністів.

Прагнення відшукати своє генетичне коріння та певне непорозуміння у молодечому віці з соціальним середовищем сформувало в житті велику кількість комплексів, а може радше фобій, котрі стали каталізатором творчих пошуків митця. Це суттєво вплинуло на формування молоді людини, особливо в період, коли родина переїхала в містечко Стоунволл, штат Манітоба, 1933 р. Тут Курилик провів свої юні роки. Цей період вважається одним із найскладніших, який залишив глибокий слід у житті митця. Власне, соціально-психологічні моменти відшліфували раннє виховання молодого художника і стали приводом до появи оригінальних сюжетів з глибокими смисловими навантаженнями та творчих трансформацій його мистецтва.

Уже з самого дитинства українського емігранта можна вивести причини становлення творчості митця.

По-перше, нерозуміння амбітного, проте зубожілого через борги батька в розкритті таланту сина і його потягів до мистецтва; певна дестабілізація у стосунках з оточуючим світом. Курилик зазнавав суттєвих насміювань від однолітків через мовну проблему, адже говорив українською в англійському середовищі. Як наслідок, це призвело до втрати почуття власної гідності і замкнення в собі. Підліток прагнув знайти себе в мистецтві, спочатку самотужки, а пізніше на студійних щаблях кількох університетів.

По-друге, незважаючи на постійні конфлікти з батьком та відчуття меншовартості порівняно з молодшим братом, Василь хотів довести батькові гідність свого таланту й корисність від власного мистецтва. Проблема багьківської уваги наскрізно чіпляла психологію Василя Курилика. Від дитячого віку і до смертельного ложа він був у протистоянні й налагодженні взаємин із батьком, котрі спричинили його депресивні кризи та важкі душевні стани.

Захоплений історіями про Україну від місцевого священика о. Маєвського, прагнув віднайти чи розпізнати своє генетичне коріння через призму мистецтва чи радше використати мистецтво як засіб візуалізації своєї першопричинності.

По-третє, розпізнати «втраченого себе» і Бога в собі. Віднайти спасіння й очищення через власні творчі пошуки. Ці фактори і прискорили зміну парадигми розвитку мистецтва Василя Курилика. Відтак його творчість у цьому ключі можна розділити умовно на два періоди: період до навернення і період навернення. Причиною такого поділу життя стала важка хвороба, депресія, від якої художник лікувався у трьох клініках Британії. І тут власне його мистецтво за рекомендацією лікарів стало основним антидепресантом та змістовим допінгом у боротьбі з хворобою. Допомогла йому, безумовно, віра, що спричинила до пошуку вищих сил Спасіння.

Одною з фундаментальних тем мистецтва канадського художника стала тема архетипів. Відомо, що автор багато цікавився проблемами філософії і психології й чимало писав про це. Намагався теоретично-практичним способом розв'язати поставлені перед собою питання буття, самотності, колективу, існування Бога.

Із низки архетипів, які ми спостерігаємо у його творчості, — архетип матері, родини, самотності, першоємігранта, — архетип матері Курилик відображає у серії «Перші українські жінки-емігрантки» *Ukrainian Pioneer Women* [7, с. 4], яку виконав на замовлення Асоціації українських жінок Канади 1965(67) року. У цій серії автор просто канонізує українську жінку-емігрантку, робітницю, матір, опікунку родини. Значна увага тут звернена на виховання дітей та тісний контакт жінки-матері з родиною та рутинними вимушеними обов'язками в далеких канадських преріях.

Архетип першоємігранта Курилик відобразив у літописних серіях «Українські піонери» (1971–1976), «Поляки в Канаді», (1977), «Євреї в Канаді» (1975), «Люди Арктики» (1975), закодувавши національну ментальність кожного народу як універсальний феномен нації. Тут автор демонструє невідворотність історичних обставин та шляхи адаптації в канадських преріях емігрантів різних національностей.

Детальніше ми зупинимося на архетипі самотності. Як відомо, це наймолодший архетип, який почав формуватися у світі з розвитком сучасної науки, в час технологічних цивілізацій, коли «вмерли боги» і людина стала центром світу. Утворився архетип так званої «патологічної самотності» на базі душевних розладів і пошуків внутрішнього примирення особистості. Фундамент цього архетипу базується на пошуку діалогу між людиною і Богом. Архетип самотності характеризується певною внутрішньою ізоляцією, порожнечою, холодом і беззмістовним існуванням.

У такій парадигмі пошуків архетипів самотності на полотнах митця постають ряд образів поза простором і часом. Це, наприклад, зображення старого сліпця, замерзлого ворона, нещасного подорожуючого під покровом вітру (рис. 1), наляканого підлітка у снопі сіна чи покинутого хлопчика. Образи самотності в основному зосереджені у творах серій «Велика самотність» та «Останні дні» (рис. 2).

Зображаючи героїв самотності, художник намагався подолати власну емоційну порожнечу. Добрим прикладом будуть картини «Любов і ненависть» (1968) та «Життя восени» (1964), в яких художник показує всю глибину відчаю, людської сили і слабкості й невідомості у завтрашньому дні [6, с. 82–83].

Звідси — конфігурація кожної нової змістової теми мистецтва Курилика визначалася певною комбінацією факторів: психологічних, професійних, творчо-ідеологічних, матеріальних.

Кожен з архетипів Курилика приховує в собі багато змістів, які нашаровуються, перегукуються один з одним. Якщо уявити архетип у вигляді осердя, до якого наближаються за значенням усі його конкретні вияви, то стане зрозуміло, що в цьому випадку співіснують багато видів зв'язків і між осердям та його компонентами, і між компонентами окремо. Про це говорять сюжети із зображенням багатофігурних композицій, між якими зав'язані різні контексти, людські долі й загублені душі.

Сам митець поняття архетипу уявляв як посудину, котра може наповнюватися різноманітними змістами, які більш тісно чи віддалено взаємодіють між собою на суцільній канві мистецького твору.

Загалом архетип як такий містить у собі систему багатозначних символів, які розкривають змістову загадковість речей і не виражаються остаточно й цілком у кожному конкретному образі. Відтак для розуміння набору символів треба залучати діалогічний спосіб пізнання, оскільки символ існує і впливає на свідомість людини незалежно від самої людини і зберігається у свідомості людини через несвідомий вплив архетипу. Свідомість людини є вторинною стосовно колективних несвідомих уявлень. Крім того, архетипи взаємопов'язані між собою, зумовлюючи існування своєрідної комплементарної пари. Для прикладу, архетип матері може існувати автономно й разом з тим бути пов'язаний із архетипом дитини. Так, архетип самотності пов'язаний із архетипом колективного [4, с. 366–386].

У житті Курилика особлива самотність відгукнулася в мексиканському періоді під час навчання в Інституті Алленди в Мехіко (*Instituto Allende in Mexico*), де вплив оточення кардинально змінює категорії розуміння світу, моралі й гуманних гендерних вподобань молодого мистця. У цей період художник відчував себе достоту вихолощеним, а у творчості прагнув знайти виправдання своїм зацікавленням.

Усе життя Курилик відчував соціальну самотність, і це абсолютно не залежало від кількості людей чи насиченості подій, які його оточували. Більше того, у своїх багатофігурних композиціях, виконаних у багатій поліхромній гамі, автор виразно виділяв персонажа як носія спустошеної душі. Міжособистісна самотність — переживання індивідом втрати чи нестачі духовного зв'язку з іншою конкретною особистістю. Як уже згадувалося, проблема батьківської уваги наскрізно чіпляла психологію Василя Курилика. Від дитячого віку і до смертельного ложа автор був у

Рис. 1. Самотність. Дорога. 1973. Мішана техніка, мезоніт. 13,5 × 34 см. Колекція Марії Стиранки. Торонто, Канада. Фото Х. Береговської, 12.2017

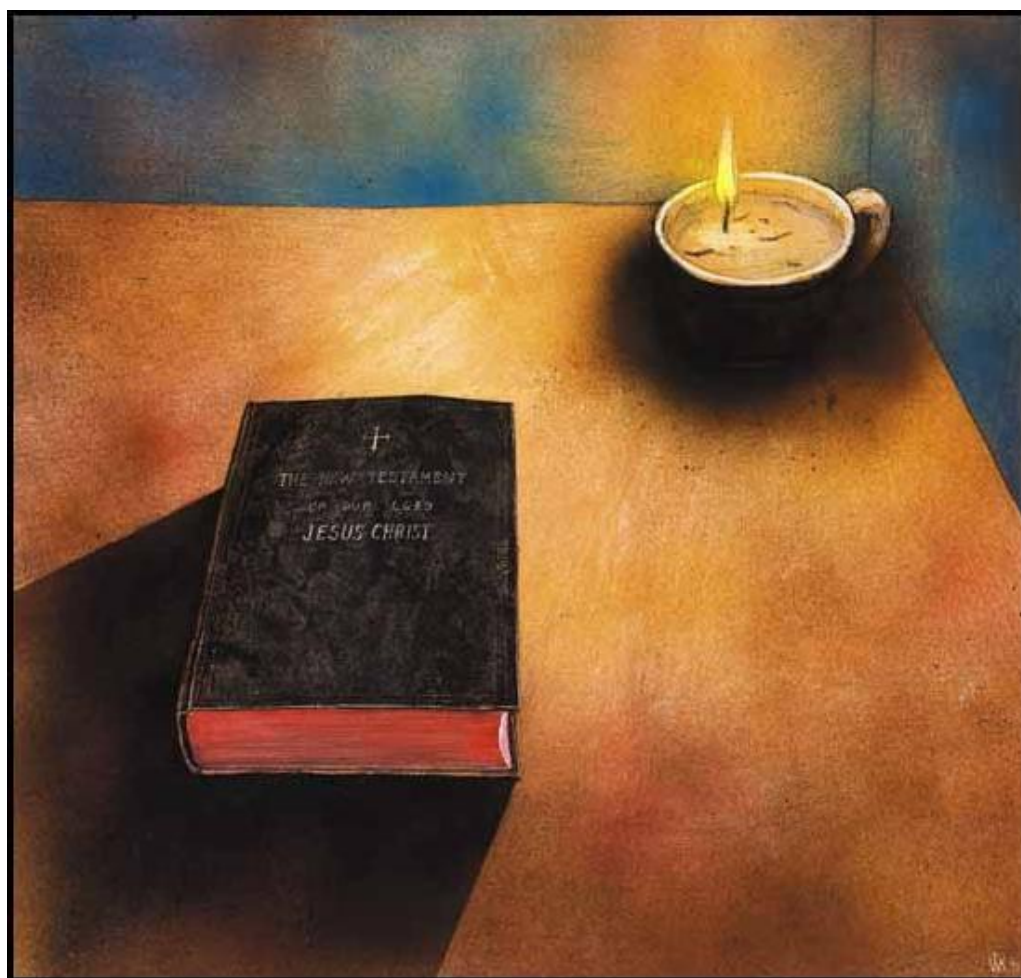

Рис. 2. Останні дні. Серія. № 25. 1971. Мішана техніка, мезоніт. 48,9 × 50,8 см. Приватна колекція ¹

¹ URL : <https://www.mutualart.com/Artwork/The-Last-Days-Series--25/22EB07FC897447C5> (

: 07.09.2018).

протистоянні й налагодженні взаємин із власним батьком, котрі спричинили його депресивні кризи та важкі душевні стани.

Самотнім Василь Курилик відчував себе завжди. Як результат цього вийшла його автобіографія під назвою «Ще хтось зі мною», не тільки написана, а й проілюстрована самим автором. Самотність молодого людини як самопізнання й самотворення допомогла йому вийти з простору вини за межі батьківської сім'ї і стати самодостатньою особою [5, с. 200–201].

Митець, як Прометей, запалює вогонь у серцях людей, освітлюючи шлях до майбутнього. Саме в цей час він стає надзвичайно самотнім, незрозумілим і далеким від людей, які його оточують, бо виконує велику місію — «виразити майбутнє своєї епохи» (Е. Нойман) [2, с. 208].

Завдяки перетворенню минулого у символи останніми окреслюються смисли майбутнього, а архетипи висвітлюються як «культура попереду нас». Ось чому реконструкції архетипів можуть набувати актуального значення і допомагати оцінювати ті чи інші творчі досвіди чи культурні процеси як національні феномени [1, с. 304].

Повертаючись до проблеми архетипів як універсальї культури, необхідно підкреслити їх «перетікання» від психічної структури до культурного феномена.

Проте, звертаючись до К. Юнга та аналізуючи архетипи колективного позасвідомого, можна сказати, що архетипи не є розвиненими образами, а лише праобразами (першообразами), які видозмінюються залежно від часу, місця, соціокультурного середовища, зрештою індивідуума, особистості. Архетипи є певними схемами. Таким чином, відбувається певний рух від архетипального першообразу до художнього образу. Архетипальний першообраз, як ідеальний образ, не є пасивним дзеркальним відображенням, це результат певної психічної діяльності суб'єкта. Особливістю художнього образу є його суб'єктивна сторона, яка спеціально фіксується, набуваючи смислу й характеру художнього. Художнє розгортання праобразів, за словами К. Г. Юнга, у певному сенсі, є їх перекладання мовою сучасності, щоб кожен мав доступ до тих глибинних джерел життя, які інакше є недоступні. Таким чином, художня творчість стає засобом трансформації психічних феноменів у культурні [3, с. 15].

У цьому контексті твори В. Курилика є не просто прямолінійним відображенням дійсності: це свого роду меседжі з багатозначним змістом, перенасичені символами й метафорами, де перетинаються світський й сакральний світи.

Висновки. Якщо говорити про архетипи та символи у творчості В. Курилика як універсальні феномени, то маємо на увазі нескінченний процес смислоутворення, а також передачі та трансляції змістів — певних переживань чи подій, які відбувалися у житті мистця чи соціокультурному середовищі середини ХХ ст.

Перспективи подальших досліджень. У процесі подальшого дослідження творчості Василя Курилика як феноменального явища у

світовому мистецтві, важливо комплексно охопити всі засадничі ідеї та концепції, закладені автором в основу творчості, проаналізувати смислові та художньо-стилістичні особливості його мистецтва, яке відіграло і відіграє вагомую роль у соціокультурному середовищі Канади. Важливо повернути ім'я Курилика і в науковий обіг українського мистецтвознавства та української культури загалом.

Література:

1. Кримський С. Б. Архетипи української культури [Текст] // Кримський С. Під сигнатурою Софії. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — С. 301–318. — (Бібліотека Шевченківського комітету). — ISBN 978-966-518-489-8. — ISBN 966-01-0320-4 (серія).
2. Нойманн Э. Творческий человек и трансформация [Текст] / Эрих Нойманн ; пер. О. О. Чистяков // Юнг К., Нойманн Э., [Фрейд З.] Психоанализ и искусство ; перевод Г. Бутузов, О. О. Чистяков и др. ; отв. ред. С. Л. Удовик. — М. : REFL-book ; К. : Ваклер, 1996. — С. 206–249. — (Актуальная психология). — ISBN 5-87983-027-6. — ISBN 5-87983-036-5. — ISBN 966-543-000-9.
3. Руткевич А. М. Жизнь и воззрения Юнга [Текст] : [предисловие] / А. М. Руткевич // Юнг К. Г. Архетип и символ : [перевод]. — М. : Ренессанс, 1991. — С. 15. — (Страницы мировой философии). — ISBN 5-7664-0462-X.
4. Ярошевский М. Г. Фрейдизм [Текст] // Ярошевский М. Г. История психологии. — [3-е изд., дораб.]. — М. : Мысль, 1985. — С. 366–386.
5. Kurelek W. Someone with me : The autobiography of William Kurelek [Текст] / W. Kurelek. — Toronto, 1973. — 523 p.
6. Kurelek W. The messenger : [catalogue] / William Kurelek ; curators Tobi Bruse, Mary Jo Hughes, Andrew Kear // Library and archives Canada. Cataloguing in Publication. — 2012. — 247 p.
7. Nokony V. Ukrainian Pioneer Women [Текст] / Vera Nokony ; Ukrainian museum of Canada. Saskatoon, Sk, 1967. — 16 p.

References:

8. Krymskyi, S. B. (2008). Arkhetypy ukrainskoi kultury [Archetypes of Ukrainian culture]. In S. B. Krymskyi. *Pid syhnaturou Sofii — Under the signature of Sophia*, (pp. 301–318). Kyiv : Vyd. dim “Kyievo-Mohylianska akademiia”. (In Ukrainian)
9. Neumann, E. (1996). Tvorcheskii chelovek i transformatsiya [Creative Man and Transformation]. In Jung, K., Neumann, E. & Freud, Z. *Psikhoanaliz i iskusstvo*. S. L. Udovik, ed. (G. Butuzov, O. O. Chistyakov at al, trans), (pp. 206–249). Moscow : REFL-book ; Kiev : Vakler. (In Russian)
10. Rutkevich, A. M. (2011). Zhizn i vozzreniia Jung [The Life and Views of Jung]. In K. G. Jung. *Arkhetip i simvol*, (pp. 15). Moscow : Renessans. (In Russian)
11. Iaroshevskii, M. G. (1985). Freidizm [Freudism]. In M. G. Iaroshevskii. *Istoriia psikhologii*. (3rd ed.), (pp. 366–386). Moscow : Mysl. (In Russian)
12. Kurelek, W. (1973). *Someone with me : The autobiography of William Kurelek*. Toronto.
13. Kurelek, W. (2012). The messenger. (T. Bruce, M. J. Hughes, A. Kear, curators). In *Library and archives Canada. Cataloguing in Publication*.
14. Nokony, V. (1967). *Ukrainian Pioneer Women*. Ukrainian museum of Canada. Saskatoon, Sk.

22.09.2018